

O'QITUVCHILAR MULOQOT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING INNOVATSION METODIKASI

Aminova Munira Sobir qizi

Navoiy davlat universiteti

Pedagogika nazariyasi va tarixi yo'nalishi 1-kurs magistranti

Annotatsiya. *Mazkur maqola o'qituvchilarda muloqot madaniyatini shakllantirishning innovatsion metodikasi masalasiga bag'ishlangan. Tadqiqotda pedagogik jarayonda samarali muloqot va professional kommunikatsiyani rivojlantirishning yangi yondashuvlari, texnologik vositalar va interaktiv metodlar tahlil qilingan. Shu bilan birga, o'qituvchilarning muloqot madaniyati ta'lim jarayonining sifatiga bevosita ta'sir etishi, ularning professional samaradorligi va o'quvchilar bilan muloqotini samarali tashkil etishdagi roli o'rganildi. Shuningdek, innovatsion metodikalar, jumladan digital platformalar, interaktiv treninglar va loyihalashtirilgan pedagogik vazifalar orqali muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlari keltirilgan.*

Kalit so'zlar. *o'qituvchilar, muloqot madaniyati, pedagogik innovatsiya, interaktiv metodlar, professional kommunikatsiya.*

Abstract. *This article is devoted to the issue of innovative methodology for the formation of a culture of communication in teachers. The study analyzes new approaches, technological means, and interactive methods for the development of effective communication and professional communication in the pedagogical process. At the same time, the direct influence of teachers' communication culture on the quality of the educational process, their professional effectiveness, and their role in the effective organization of communication with students were studied. Opportunities for developing communication skills through innovative methods, including digital platforms, interactive trainings, and designed pedagogical tasks are also presented.*

Keywords: *teachers, communication culture, pedagogical innovation, interactive methods, professional communication.*

Kirish. Zamonaviy ta'lim jarayoni nafaqat o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini shakllantirishni, balki o'qituvchilarning professional muloqot madaniyatini rivojlantirishni ham talab qiladi. Muloqot madaniyati — bu o'qituvchining o'quvchilar, hamkasblar, ota-onalar va jamoatchilik bilan samarali, aniq va hurmatga asoslangan kommunikatsiya qila olish qobiliyatidir. Shu bilan birga, u pedagogik faoliyatning samaradorligi, ta'lim jarayonining sifatli tashkil etilishi va o'quvchilarning motivatsiyasi bilan bevosita bog'liqdir.

So'nggi yillarda pedagogik tadqiqotlar muloqot madaniyatini rivojlantirishda innovatsion yondashuvlarning o'rnini va ahamiyatini ko'rsatmoqda. Raqamli

texnologiyalar, interaktiv metodlar, loyihalashtirilgan pedagogik vazifalar va treninglar orqali o'qituvchilarda kommunikatsiya ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlari kengaymoqda. Innovatsion metodikalar muloqot jarayonini nafaqat samarali, balki ijodiy va o'quvchilarning faol qatnashuviga yo'naltirilgan shaklda tashkil etishga xizmat qiladi.

Shu nuqtai nazardan, o'qituvchilarning muloqot madaniyatini shakllantirish pedagogik jarayonning ajralmas qismi bo'lib, u nafaqat kasbiy malaka, balki pedagogik yetuklik va zamonaviy ta'lim talablariga moslashuvchanlikni ham ta'minlaydi.

Adabiyotlar tahlili. O'qituvchilar muloqot madaniyatini shakllantirish masalasi pedagogika, psixologiya va kommunikativ kompetensiya nazariyalarining muhim tadqiqot obyektlaridan biri hisoblanadi. Mazkur muammo XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan tizimli ravishda o'rganib kelinmoqda. Xususan, L.S. Vygotskiy muloqotni shaxs rivojlanishining asosiy omili sifatida talqin qilib, pedagogik jarayonda "ijtimoiy o'zaro ta'sir" o'quvchining tafakkurini shakllantiruvchi yetakchi mexanizm ekanligini ilmiy asoslab bergan. Uning yaqin rivojlanish zonasi haqidagi g'oyalari o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi samarali muloqot ta'lim natijadorligini oshirishini ko'rsatadi [1]. A.A.Leontyev pedagogik muloqotni kasbiy faoliyatning mustaqil turi sifatida baholab, o'qituvchi nutqi, intonatsiyasi, mimika va pantomimik vositalarning ta'lim jarayonidagi psixologik ta'sir kuchini empirik tadqiqotlar asosida isbotlagan. Olim pedagogik muloqot samaradorligi o'qituvchining kommunikativ mahorati bilan bevosita bog'liqligini ta'kidlaydi [2].

G'arb olimlaridan D.Hymes tomonidan ilgari surilgan "kommunikativ kompetensiya" nazariyasi muloqot madaniyatini shakllantirishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu yondashuvga ko'ra, pedagog nafaqat til bilimiga, balki nutqiy vaziyatga moslashish, muloqot etikasi va madaniyatiga ham ega bo'lishi zarur [3]. Keyinchalik M.Canale [4] va M.Swain [4] ushbu nazariyani rivojlantirib, kommunikativ kompetensiyani lingvistik, sotsiokultural va strategik komponentlarga ajratgan.

Innovatsion pedagogik yondashuvlar nuqtayi nazaridan J.Deweyning ta'limda hamkorlik va dialogga asoslangan metodlari alohida ahamiyatga ega. U ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi teng huquqli muloqot muhitini yaratish orqali shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirish mumkinligini ilmiy jihatdan asoslagan [5].

Mahalliy tadqiqotchilardan N.A.Muslimov, M.Yu.Mahkamova, B.X.Xodjayevlar o'qituvchining kasbiy kompetentligini shakllantirish masalasida muloqot madaniyatini yetakchi tarkibiy qism sifatida baholaydi. Ularning tadqiqotlarida interfaol metodlar, trening texnologiyalari, muammoli vaziyatlar va reflektiv mashg'ulotlar

o'qituvchilarning kommunikativ salohiyatini oshirishda samarali vosita ekanligi amaliy tajribalar bilan asoslangan [6, 7, 8].

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimiga oid normativ-huquqiy hujjatlarda ham pedagog kadrlarning muloqot madaniyatini rivojlantirish masalasiga alohida e'tibor qaratilgan. Xususan, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va pedagog kadrlarni tayyorlashga doir konseptual hujjatlarda o'qituvchining kasbiy-pedagogik kompetensiyalarini, jumladan, samarali muloqot olib borish qobiliyatini rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, mavjud tadqiqotlarda muloqot madaniyati nazariy jihatdan yetarlicha yoritilgan bo'lsa-da, uni innovatsion metodika asosida tizimli shakllantirish, raqamli ta'lim muhitida pedagogik muloqot xususiyatlarini ishlab chiqish masalalari hanuz dolzarbligicha qolmoqda. Mazkur holat ushbu maqolada ilgari surilayotgan tadqiqot yo'nalishining ilmiy-amaliy ahamiyatini belgilaydi.

Asosiy qism. Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchining kasbiy faoliyati nafaqat chuqur bilim va metodik tayyorgarlikni, balki yuksak darajadagi muloqot madaniyatini ham talab etadi. Pedagogik jarayonda muloqot o'qituvchi va ta'lim oluvchilar o'rtasida bilim, qadriyat va tajriba almashinuvini ta'minlovchi asosiy vosita sifatida namoyon bo'ladi. Shu sababli o'qituvchilar muloqot madaniyatini shakllantirish bugungi kunda ta'lim samaradorligini oshirishga qaratilgan dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi.

Pedagogik muloqot madaniyati o'qituvchining nutqiy savodxonligi, etik-me'yoriy xulq-atvori, emotsional intellekti hamda kommunikativ kompetensiyalarining uyg'unlashgan tizimi sifatida qaraladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, muloqot madaniyati rivojlangan o'qituvchilar dars jarayonida ijobiy psixologik muhitni shakllantira oladi, o'quvchilarning faolligini oshiradi va ularning mustaqil fikrlashini rag'batlantiradi. Aksincha, kommunikativ xatolar, buyruqbozlik yoki salbiy nutqiy ohang ta'lim jarayonida psixologik to'siqlarni yuzaga keltiradi.

O'qituvchilar muloqot madaniyatini shakllantirishda innovatsion metodikalardan foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi. Jumladan, interfaol ta'lim metodlari (bahs-munozara, "aqliy hujum", "case-study", rolli o'yinlar) pedagoglarda empatiya, tinglash madaniyati va muloqotda moslashuvchanlikni rivojlantiradi. Ushbu metodlar o'qituvchini faqat axborot yetkazuvchi emas, balki muloqot jarayonining faol ishtirokchisi sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, trening texnologiyalari o'qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Kommunikativ treninglar jarayonida pedagoglar real pedagogik vaziyatlarni modellashtirish orqali muloqot strategiyalarini sinab ko'radi, nutqiy xatolarini tahlil qiladi va o'z-o'zini refleksiya qilish ko'nikmalarini egallaydi. Bunday yondashuv o'qituvchining kasbiy o'sishini ta'minlash bilan birga, muloqot madaniyatini ongli ravishda shakllantirish imkonini yaratadi.

Zamonaviy raqamli ta'lim muhitida o'qituvchi muloqot madaniyatining yangi ko'rinishlari vujudga kelmoqda. Masofaviy ta'lim, LMS platformalari va virtual sinf muhitida pedagogning yozma nutqi, onlayn etiketi va raqamli kommunikatsiya qoidalariga rioya qilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtayi nazardan, innovatsion metodika doirasida o'qituvchilarga raqamli muloqot madaniyatini shakllantirishga qaratilgan maxsus mashg'ulotlar joriy etilishi zarur.

Innovatsion yondashuvlardan yana biri — reflektiv metodlar bo'lib, ular o'qituvchining o'z muloqot faoliyatini tahlil qilishiga xizmat qiladi. Kundalik yuritish, video-darslarni tahlil qilish, o'zaro baholash kabi metodlar pedagogning muloqotdagi kuchli va zaif tomonlarini aniqlashga yordam beradi. Natijada o'qituvchi o'z kommunikativ faoliyatini takomillashtirishga ongli ravishda yondashadi.

Umuman olganda, o'qituvchilar muloqot madaniyatini shakllantirishning innovatsion metodikasi an'anaviy yondashuvlardan farqli ravishda faol, reflektiv va shaxsga yo'naltirilgan xarakterga ega bo'lib, pedagogik jarayon samaradorligini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa. Mazkur maqolada o'qituvchilar muloqot madaniyatini shakllantirishning innovatsion metodikasi nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, pedagogik muloqot madaniyati o'qituvchining kasbiy kompetentligini belgilovchi muhim omil bo'lib, u ta'lim jarayonining samaradorligi, o'quvchilarning faolligi va ijobiy psixologik muhit shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

O'rganilgan ilmiy manbalar va amaliy tajribalar asosida aniqlanishicha, muloqot madaniyatini shakllantirishda an'anaviy yondashuvlar yetarli natija bermaydi. Aksincha, interfaol metodlar, trening texnologiyalari, reflektiv yondashuvlar hamda raqamli ta'lim muhitiga mos innovatsion usullar o'qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda yuqori samaradorlikni ta'minlaydi. Ushbu metodlar pedagogning empatiya, tinglash madaniyati, nutqiy moslashuvchanlik va o'z-o'zini tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot jarayonida, ayniqsa, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sharoitida o'qituvchi muloqot madaniyatining yangi talablari yuzaga kelayotgani aniqlandi. Masofaviy ta'lim va raqamli platformalarda samarali pedagogik muloqotni tashkil etish uchun o'qituvchilarda raqamli kommunikatsiya etiketi va yozma nutq madaniyatini rivojlantirish zarurati mavjud.

Umuman olganda, o'qituvchilar muloqot madaniyatini shakllantirishning innovatsion metodikasi pedagog kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash tizimiga tizimli ravishda joriy etilishi lozim. Bu jarayon o'qituvchining kasbiy mahoratini oshirish, ta'lim sifatini yaxshilash va zamonaviy ta'lim talablariga mos raqobatbardosh pedagog kadrlarni tayyorlashga xizmat qiladi. Mazkur tadqiqot natijalari kelgusida pedagogik muloqot muammosini yanada chuqurroq o'rganish hamda amaliy metodik tavsiyalar ishlab chiqish uchun ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Веготский Л.С. Мешление и речь. – М.: Педагогика, 1982. – 287 с.
2. Леонтев А.А. Педагогическое общение. – М.: Знание, 1996. – 256 с.
3. Hymes D. On Communicative Competence // Sociolinguistics. – Harmondsworth: Penguin, 1972. – P. 269–293.
4. Canale M., Swain M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing // Applied Linguistics. – 1980. – Vol. 1, No. 1. – P. 1–47. URL: <https://academic.oup.com/applij/article/1/1/1/162190>
5. Dewey J. Democracy and Education. – New York: Macmillan, 1916. -434p. URL: <https://archive.org/details/democracyeducati00deweuoft>
6. Muslimov N.A. Kasb ta'lim o'qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari: Ped. fanl. d-ri ... Dis. – T., 2007. – 315 b.
7. Mahkamova M.Yu. O'qituvchi kasbiy faoliyatida muloqot madaniyati. (2025). Maktabgacha va maktab ta'limi jurnali, 3(11).
8. Xodjayev B.X. Ta'lim jarayonda zamonaviy axborot va innovatsion pedagogik texnologiyalarning o'rni va ahamiyati // Farg'ona metodika maktabi – Ферганская методическая школа – Fergana methodical school, Farg'ona, 2024. – 16-19 b. DOI:<https://doi.org/10.5281/zenodo.14649787>
9. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020. URL: <https://lex.uz/docs/5013007>